

УДК 331.101.3

**С. Ю. Кучеренко,
Л. Ю. Леваєва**

УДОСКОНАЛЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті з'ясовано сутність різних теорій мотивації як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення мотиваційного механізму активізації політики зайнятості сільського населення, а також пропозиції стосовно стимулювання самозайнятості та підприємницької діяльності в умовах формування інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Ключові слова: зайнятість, підприємницька діяльність, політика зайнятості, мотивація, мотиваційний механізм, сільське населення.

Summary. The article clarifies the essence of various theories of motivation of both domestic and foreign scientists, developed practical recommendations for improving the motivational mechanism for activating the employment policy of the rural population, as well as proposals for the promotion of self-employment and entrepreneurial activity in the context of the formation of an innovative model for the development of the national economy.

Key words: employment, entrepreneurial activity, employment policy, motivation, motivational mechanism, rural population.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-45-1-36-40

Постановка проблеми. У теорії та практиці оцінки соціально-економічного розвитку країни традиційно використовуються обсяги й темпи зростання валового внутрішнього продукту (ВВП). Підтримуючи вказаний підхід, слід зазначити, що в основі довгострокового економічного зростання лежить продуктивність праці. Низька

продуктивність праці стає основним чинником стримування і ризиком національної економіки, зокрема аграрної.

За такої перспективи виникає дефіцит працездатного сільського населення для підтримки систем життєзабезпечення і особливо для розширеного відтворення та зростання виробництва.

© С. Ю. Кучеренко, Л. Ю. Леваєва, 2018

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю. Удосконалення мотиваційного механізму збільшення продуктивної зайнятості населення сільських територій. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 1 (45). С. 36–40.

References (APA):

Kucherenko, S. Yu., Levaieva, L. Yu. (2019). *Udoskonalennia motyvatsiinoho mekhanizmu zbilshennia produktyvnoi zaiiatosti naseleennia silskykh terytorii* [Improvement of the motivation mechanism for growth of the population productive employment at agricultural territories]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (45), 36–40 (in Ukr.).

Вже сьогодні проблемою багатьох вітчизняних підприємств агробізнесу є нестача робочої сили. Ця проблема пов'язана, у тому числі, з браком кваліфікованих кадрів і низькою продуктивністю праці. Для поліпшення соціально-економічної й демографічної ситуації для країни важливим є дієвий механізм зростання продуктивності праці та раціонального використання трудових ресурсів. Значну роль у його структурі займає зацікавленість працівників у своїй трудовій діяльності, що проявляється через категорію мотивації, мотиваційного механізму і потребує поглиблених досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями різних аспектів мотивації праці та зайнятості сільського населення займалися багато вчених. Щодо фундаментальних положень нової парадигми зайнятості, підходів до мотивації праці та управління трудовим потенціалом в умовах ринкової трансформації соціально-економічних систем, то їх викладено у працях Д. П. Богині, О. М. Бородіної, О. А. Бугуцького, С. Й. Вовканича, М. І. Долішнього, С. М. Злупка, А. М. Колота, О. Є. Кузьміна, Л. О. Мармуль, В. В. Онікієнка, С. І. Пирожкова, І. А. Романюк. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій за цією тематикою, все ще залишається багато не висвітлених питань, які стосуються формування мотиваційного механізму як способу забезпечення й підвищення продуктивної зайнятості населення сільських територій.

Мета статті — розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо формування мотиваційного механізму збільшення продуктивної зайнятості населення сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утвердження принципів соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає першочергового розв'язання проблем забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення й ефективного розвитку ринку праці. Це актуалізує перегляд підходів до формування державної політики зайнятості, які б мали сприяти посиленню мотивації до праці, самозайнятості, підприємницької та інноваційної діяльності [1, с. 98]. Дослідження мотивації як рушійної сили економічної поведінки людини, формування мотиваційного механізму активізації політики зайнятості має особливе значення для реалізації в Україні стратегії інноваційного розвитку, оскільки саме людина — основний суб'єкт господарського розвитку, а її трудова діяльність — обов'язкова і необхідна умова поступу суспільства.

Проблема формування мотиваційного механізму активізації політики зайнятості є відносно новою і не характеризується комплексним підходом до її розв'язання ані в теоретичному, ані в

прикладному аспектах. Часто дослідження мотивації зводяться до вивчення мотивів праці й конструювання мотиваційних механізмів продуктивності праці щодо найманих працівників, тобто осіб, які вже працюють. Натомість в механізмі активізації політики зайнятості важливо передбачити мотиваційні інструменти (заходи) активізації як працедавців, так і безробітних, а також найманих працівників з метою розширення сфери зайнятості. Не менш актуальними є проблеми заохочення самозайнятості та розвитку підприємницької діяльності.

Досягнення продуктивної зайнятості сільського населення як фундаменту і водночас одного з найважливіших показників соціальної орієнтованості сучасного ринкового господарства можливе за умов гармонійної взаємодії двох компонент системи регулювання зайнятості — об'єктивної та суб'єктивної. Об'єктивну підсистему складають принципи й заходи державного регулювання зайнятості, а суб'єктивну — формують внутрішні характеристики сільського населення, що виступають як рушійні сили його поведінки у сфері праці. Це актуалізує теоретико-методологічне і методичне забезпечення розвитку мотиваційної системи зайнятості сільського населення, вимагає конкретизації понятійно-термінологічного апарату досліджень. Хоча апробована значна кількість теорій мотивації трудової діяльності, однак не існує загальновизнаної, впровадження якої однозначно гарантувало б успіх в умовах ринкових економічних трансформацій [2, с. 38].

Сприяє продуктивній зайнятості населення розпочата Державною службою зайнятості робота з метою підтримки підприємницької ініціативи незайнятих громадян. Підприємницька діяльність вимагає від сільського населення підприємницького хисту, здібностей, наявності початкового капіталу. Сільський бізнес розвивається переважно у сільському господарстві, переробній промисловості, будівництві, оптовій і роздрібній торгівлі. В умовах ефективного сільського господарства конкурувати сільські підприємці з великими товаровиробниками сільськогосподарської продукції зможуть лише за умови спрямованості власного бізнесу на менш механізовані, проте більш трудомісткі види виробництва, наприклад, вирощування грибів, овочів, плодів, ягід, лікарських трав, дрібних тварин, виробництво м'яса і молока. У привабливих для туризму регіонах сільські підприємці спеціалізуються на наданні послуг з розташування і обслуговування туристів.

На основі комплексного аналізу наукових праць відомих зарубіжних і вітчизняних вчених було поглиблено зміст поняття «мотивація зайнятості», яке в умовах ринку праці охоплює широкий спектр взаємовідносин працівника і працедавця, громадянина і держави, а також систему саморе-

алізації через працю. Ця категорія трактується як рушійна сила економічної поведінки людини, що спонукає її до активної трудової діяльності з метою задоволення індивідуальних і суспільних, матеріальних і духовних потреб. Водночас мотивація зайнятості — це складний процес вибору людиною певної лінії поведінки у сфері трудового самовизначення, роду занять та місця роботи на ринку праці, а також суспільних інститутів, що опосередковують і регулюють її діяльність [3, с. 350].

У теоретичному плані виокремлено два типи трудової мотивації. До першого віднесена первинна мотивація, що ґрунтується на потребах нижчого рівня та оцінюванні праці як засобу досягнення матеріального комфорту, зокрема належної зарплатні. До другого — вторинна, що ґрунтується на потребах вищого рівня, тобто мотивація постматеріального характеру. Для другого типу мотивації характерним є сприйняття праці як вищої термінальної цінності, засобу самореалізації індивіда, ствердження його як особистості через творення нового. Результатом поглиблення відзначених типів трудової мотивації стало виокремлення інноваційної мотивації. На думку Л. Мармуть, І. Романюк її джерелом є креативні та творчо-пошукові потреби, творча ініціатива особистості, бажання працювати заради подальшого розвитку свого села, нації, країни [4, с. 136].

Вихід на передній план інформаційних технологій, процесів інтелектуалізації економічної діяльності висуває нові вимоги до збереження та примноження на новій якісній основі рівня кваліфікації, освіти і норм поведінки працівників. Потребує переосмислення сучасна парадигма суспільних вартостей, зокрема ціннісних орієнтацій особистості у сфері праці. Це розширює науковий пошук і вимагає застосування якісно нових підходів до формування мотиваційних механізмів та шляхів удосконалення державної політики зайнятості. Досягнення цієї мети, як зазначає І. Романюк, диктує необхідність вивчення регіональної специфіки сфери зайнятості на селі [5, с. 14].

Узагальнюючи сучасні підходи до формування дієвих мотиваційних систем, можна визначити основні передумови ефективної мотивації працездатного сільського населення у сфері зайнятості:

- адекватність оплати праці та її результатів на основі нормування праці, запровадження прогресивних форм і систем заробітної плати, оцінки продуктивності праці;

- створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу всіх суб'єктів відносин зайнятості — роботодавців, найманих працівників, посередників на ринку праці;

- всебічний розвиток соціального партнерства, вдосконалення галузевих і територіальних угод щодо регулювання соціально-трудових відносин;

- забезпечення якості й доступності вищої та професійно-технічної освіти, створення відповідних умов для перекваліфікації економічно активного населення;

- формування надійної системи соціального захисту сільського населення, його економічної безпеки та зростання добробуту;

- мікроклімат у колективі, ступінь комфортності умов праці, можливості професійної самореалізації;

- право вільного вибору людиною сфери прикладання праці, а також тих інституціональних структур, які опосередковано регулюють цю сферу.

Посилення мотиваційних засад зайнятості повинно покращити сучасну державну соціально-економічну політику, яка реалізується в умовах реформування відносин власності, збільшення економічної самостійності суб'єктів господарювання [6, с. 85]. У дослідженнях відзначається, що сучасний арсенал конкретних форм мотивації зайнятості сільського населення значно розширюється. Можна виокремити найбільш дієві форми, які істотно впливають на рівень, динаміку та структуру зайнятості сільського населення:

- форми і системи заробітної плати з доплатами і преміями;

- участь у прибутках і акціонерному капіталі підприємства;

- пільги працівникам підприємства (отримання житла, у тому числі на умовах пільгового кредитування; організація обслуговування; повна або часткова компенсація транспортних витрат; надання споживчих кредитів; соціальне страхування за рахунок підприємства);

- нематеріальні (неекономічні) пільги (право на гнучкий графік роботи, надання додаткових відпусток, достроковий вихід на пенсію тощо);

- оплата освітніх послуг, підвищення кваліфікації, перспектива кар'єри;

- моральне заохочення та формування прозорої соціальної атмосфери;

- сприяння кваліфікаційному зростанню та самоврядуванню трудових колективів

У моделі мотиваційного механізму активізації політики зайнятості виокремлено три основні групи заходів впливу на соціально-трудові відносини: соціально-економічні, нормативно-правові, соціально-психологічні. Серед соціально-економічних заходів політики зайнятості особливу роль відіграють фінансово-економічні важелі регулювання зайнятості сільського населення. Тут важливого значення набуває активізація інвестиційної діяльності шляхом опрацювання дієвого механізму стимулювання як зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів. З огляду на це розроблено класифікацію типів іноземних інвесторів залежно від цілей та мотивацій інвестування. Як вважає М. Ігнатенко, вона допоможе передбачати можливі на-

слідки їх діяльності для різних галузей економіки і країни в цілому [7, с. 296].

Домінантою мотиваційного механізму активізації політики зайнятості залишається система оплати праці, основними напрямками реформування якої є: оптимізація співвідношень між прожитковим мінімумом і мінімальною заробітною платою; підвищення зарплати на основі оцінки реальної вартості робочої сили; удосконалення системи оподаткування доходів громадян. Зокрема, нагальною вимогою часу є зменшення податкового тиску на фонд оплати праці та індивідуальні трудові доходи, запровадження диференційованої шкали ставок прибуткового податку та перегляд останніх з метою піднесення купівельної спроможності сільського населення.

Удосконалення нормативно-правової бази політики зайнятості потребує розв'язання таких проблем, як: гармонізація національного трудового законодавства з нормами міжнародного права; розробка дієвих механізмів реалізації існуючих законів про працю; реформування системи оплати праці, що має знайти своє законодавче закріплення; систематизація існуючих нормативно-правових актів, які регулюють соціально-трудові відносини; узгодження трудового законодавства з іншими галузями права, зокрема з податковим законодавством.

Комплексний підхід до регулювання зайнятості дозволив виокремити її соціально-психологічну складову, яка передбачає формування у сільського населення конструктивної мотивації зайнятості, змістовне вивіщення і духовне наповнення її складових [8, с. 154]. Стратегічним напрямком впровадження виховних та культурно-освітніх важелів національної політики зайнятості є формування потреб вищого рівня, досягнення превалювання у сільського населення мотивацій постматеріального характеру, стимулювання розвитку інноваційної мотивації, кристалізації потреби постійного і різнобічного самовдосконалення, розвитку та самореалізації.

У процесі розробки ефективного мотиваційного механізму активізації політики зайнятості слід застосовувати аксіологічний підхід. Його використання уможливорює: по-перше, узгодження заходів активізації політики зайнятості з потребами, інтересами, цінностями усіх суб'єктів ринку праці; по-друге, проведення постійного моніторингу мотиваційних установок та ціннісних орієнтацій сільського населення; по-третє, регулятивний, виховний вплив на мотиваційну сферу особистості, поетапне формування нової парадигми цінностей в суспільстві.

За умов, коли важко повністю імплементувати у вітчизняну економіку зарубіжні моделі регулювання зайнятості, окремі, найбільш корисні й прийнятні їх елементи варто запозичувати [9,

с. 79]. Таким чином, методи стимулювання продуктивної зайнятості сільського населення спрямовують на всіх суб'єктів ринку праці з метою формування у них дієвих мотивів соціально-економічної активності як важливого фактора розширення та оптимізації сфери зайнятості.

Сприяння повній, продуктивній зайнятості сільського населення, посилення механізмів регулювання ринку праці залишаються важливими складовими державної політики зайнятості, яка ґрунтується на ратифікованих Україною міжнародних правових документах і національному законодавстві у сфері зайнятості. Посилення ролі держави у сфері зайнятості дозволить прискорити перехід України до європейських стандартів, вимог інформаційного суспільства, до моделі інноваційного розвитку, підвищення ефективності соціально орієнтованого ринкового господарства.

Ринкова економіка не може належно функціонувати без ефективного соціального захисту. Однією з центральних проблем досліджень системи соціального захисту населення є проблема подолання безробіття. На державному рівні її вирішення пов'язується із застосуванням спеціальних норм захисту: громадянам гарантують соціальну підтримку, організовують безкоштовну професійну орієнтацію, здійснюють підготовку фахівців, підвищення їх кваліфікації за направленням органів служби зайнятості, здійснюють медичне обслуговування, створюють можливості для участі в оплачуваних громадських роботах з урахуванням вікових та інших особливостей.

Хоча в країні рівень безробіття знижується (в основному у міських поселеннях) і зростає потреба у працівниках, але обсяги сільського безробіття зростають, рівень життя сільських жителів знижується. Для забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення необхідна розробка заходів матеріального стимулювання. Від працівників, що працюють з примусу, краще позбутися, оскільки людина не відчуває зацікавленості в роботі, не приносить користь підприємству. Крім того, необхідно розвивати самомотивацію співробітників і частіше застосовувати моральне заохочення [10, с. 419]. Виникає проблема формування такого мотиваційного механізму, який би враховував як матеріальну мотивацію, так і виявлення і реалізацію нематеріальних інтересів працівників.

З цією метою доцільно сформулювати основні вимоги до мотиваційного механізму, що сформувалися на сьогоднішній день з урахуванням існуючих в ринкових умовах господарювання трудових цінностей: мотиваційний механізм повинен ґрунтуватися на мотиваційних факторах, властивих кожній категорії працівників, і забезпечувати максимальний збіг основних домінант економічної поведінки та розроблених організацією мотивацій; мотиваційний механізм повинен

являти собою поєднання матеріальної і нематеріальної складових.

Наразі, повинна простежуватися чітка залежність винагороди від результатів роботи, а також справедливість і прозорість системи оплати для працівника (відбиття повною мірою в зарплаті результатів праці працівника); заробітна плата, що формується в рамках матеріальної складової, має бути конкурентоспроможною на ринку праці. Мотиваційний механізм як система має бути спрямований і стимулювати працівника на розвиток інноваційної діяльності, безперервність процесу отримання знань, підвищення кваліфікації, кар'єрний ріст. Нарешті, нематеріальна складова мотиваційного механізму повинна включати соціальну мотивацію.

Висновки. Одним із найважливіших шляхів активізації політики підвищення продуктивної зайнятості сільського населення в Україні є розвиток підприємництва та самозайнятості. Тут нагального розв'язання вимагають проблеми: створення сприятливого нормативно-правового середовища розвитку підприємництва; оптимізації систем оподаткування; удосконалення фінансово-кредитного механізму; формування оптимальної інфраструктури підтримки підприємництва в регіонах країни. Це першочергово передбачає інформаційне та науково-освітнє забезпечення населення сільських територій.

Література

1. Бородина О. М. Методологічні підходи до визначення шляхів подолання бідності на селі. *Економіка АПК*. 2006. № 3. С. 94–101.
2. Терещенко В. К. Соціально-економічний розвиток сільських територій : навч. посіб. К., 2011. 82 с.
3. Кузьмін О. Є., Бодарецька О. М. Взаємозв'язок понять «мотивація» та «мотивування» у системі мотивування персоналу підприємств. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 347–352.
4. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання. Херсон : Айлант, 2015. 266 с.
5. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 12–15.
6. Павлик В. П. Мотивація працівників у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 81–88.
7. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 470 с.
8. Краєвська Г. О. Мотивація проживання в сільських поселеннях України. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 149–161.
9. Єлець О. П. Мотивація інноваційної діяльності персоналу. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 2. С. 78–83.
10. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес: сутність та поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 42. С. 417–420.

References

1. Borodina, O. M. (2006). *Metodolohichni pidkhody do vyznachennya shlyakhiv podolannya bidnosti na seli* [Methodological approaches to identifying ways to overcome poverty in the countryside]. *Ekonomika APK*, 3, 94–101 (in Ukr.).
2. Tereshchenko, V. K. (2011). *Sotsialno-ekonomichniy rozvytok silskykh terytorii* [Socio-economic development of rural areas]. Kyiv (in Ukr.).
3. Kuzmin, O. Ye. & Bodaretska, O. M. (2015). *Vzaiemozviazok poniat «motyvatsiia» ta «motyvuvannia» u systemi motyvuvannia personalu pidpriemstv* [Interrelation of the concepts of «motivation» and «motivation» in the system of motivation of the personnel of enterprises]. *Biznes Inform*, 1, 347–352 (in Ukr.).
4. Marmul, L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia silskykh terytorii: teoriia i praktyka rehuliuвання* [Labor market and rural population employment: the theory and practice of regulation]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).
5. Romanyuk, I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvoriuvalnogo protsesu v ahrarnomu sektori* [Features of the reproduction process in the agrarian sector]. *Ahrosvit*, 11, 12–15 (in Ukr.).
6. Pavlyk, V. P. (2016). *Motyvatsiia pratsivnykiv u zabezpechenni efektyvnoho upravlinnia silskohospodarskymy pidpriemstvamy* [Motivation of employees in ensuring efficient management of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 4, 81–88 (in Ukr.).
7. Ihnatenko, M. M. (2015). *Strategii ta mekhanizmy upravlinnia rozvytkom sotsialnoi vidpovidalnosti subiektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).
8. Krayevska, H. O. (2017). *Motyvatsiia prozhyvannia v silskykh poseleenniakh Ukrainy* [Motivation of residence in rural settlements of Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika*, 3, 149–161 (in Ukr.).
9. Yelets, O. P. (2016). *Motyvatsiia innovatsiinoi diialnosti personalu* [Motivation of innovative activity of personnel]. *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 2, 78–83 (in Ukr.).
10. Kalinichenko, A. V. (2013). *Motyvatsiia ta motyvatsiinyi protses: sutnist ta poniattia* [Motivation and motivation process: essence and concepts]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 42, 417–420 (in Ukr.).